

Lena Manderstedt och Annbritt Palo

Bildens status i läsarkommentarer på nätet

Narrativ interaktion i Jakob Wegelius *Legenden om Sally Jones* och *Mördarens apa*

The Status of the Picture in Readers' Comments Online. Narrative Interaction in Jakob Wegelius' *The Legend of Sally Jones* and *The Murderer's Ape*

Abstract: The award-winning novels The Legend of Sally Jones (2008) and The Murderer's Ape (2014) written and illustrated by Jakob Wegelius present a thought-provoking interplay between verbal and visual narration. However, an online data collection of blog posts and online reviews reveals that readers discuss the verbal narration and intersectional themes in these novels, but often overlook the pictures. This study contributes to the discussion of narrative interaction by juxtaposing analyses of pictures in the novels and online comments by readers. The material consists of comments by non-professional writers, and the degree and type of attention paid to narrative interaction in these comments is foregrounded. Maria Nikolajeva and Carole Scott's typology for word/image interaction is used on a selection of images and on readers' responses to these novels. The results show that the verbal narration is privileged. Less than a third of the readers explicitly comment on the visual narration. Even fewer readers comment on the relationship between the verbal and the visual narration. The study presents potential explanations to the relative absence of comments on the visual narration in these works. A likely explanation is that the readers perceive the symmetrical and enhancing relation between the verbal and the visual narration and thus, the readers consider the visual narration redundant or an add-on. Therefore, the article highlights the continuous need for explicit training in visual literacy, as the interaction between words and images has a bearing on the narration.

Keywords: narrative interaction, image analysis, picturebook, readers' online comments, Jakob Wegelius, *Legenden om Sally Jones*, *Mördarens apa*

©2018 L. Manderstedt, A. Palo. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial 3.0 Unported License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc/3.0/>), permitting all non-commercial use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

Citation: Barnboken – tidskrift för barnlitteraturforskning / Journal of Children's Literature Research, Vol. 41, 2018
<http://dx.doi.org/10.14811/clr.v41i0.336>

Jakob Wegelius prisbelönta böcker *Legenden om Sally Jones* (2008) och *Mördarens apa* (2014) är åldersöverskridande visuella verk som väcker frågor om relationen mellan ord och bild, det vill säga mellan verbal och visuell narration.¹ Frågorna uppstår inte minst då böckerna, som Wegelius själv har illustrerat, har olika format. Medan *Legenden om Sally Jones* marknadsförs som en bilderbok för barn men ändå ofta uppfattas som en serieroman, är *Mördarens apa* en omfattande roman. Båda böckerna erbjuder äventyrsberättelser med djupt socialt engagemang, uttryckt genom relationen mellan text och bild. Wegelius bok *Mördarens apa* är en fristående illustrerad fortsättning på *Legenden om Sally Jones*. Huvudpersonen är en gorilla som kidnappas av tjuvjägare, säljs och ges namnet Sally Jones. Efter en tillvaro som mästertjuv, cirkusmonster och lastbilschaufför hamnar hon på en båt som maskinist. I *Mördarens apa* berättar protagonisten retrospektivt och i skrift, eftersom hon inte kan tala, om de händelser som leder till att hennes vän, Chieffen, oriktigt döms för mord och hon jagas som "Mördarens apa".

I samband med några tidigare studier – "Värdegrund på undantag? Om normbrytande flickmekaniker i litteratursamtal online och i skoluppgifter", om värdegrundsfrågor i litteratursamtal online, och "Beyond the Characters and the Reader? Digital Discussions on Intersectionality in *The Murderer's Ape*", som undersökte i vilken utsträckning läsare diskuterade intersektionella perspektiv i *Mördarens apa* – upptäckte vi att knappt en tredjedel av de läsarkommentarer som utgjorde material för dessa studier innehöll kommentarer om Wegelius bilder. Vår hypotes var att den visuella narrationen i verken erbjöd läsarna rika möjligheter att kommentera bilderna. Vi är väl medvetna om att frånvaron av kommentarer inte är liktydigt med frånvaron av tankar kring bilderna, men fann det anmärkningsvärt att läsare som engagerat sig i läsningen och tagit sig tid att skriva om sin läsupplevelse och dessutom publicera detta online inte i högre grad tog upp bilderna. Vi fann det därför angeläget att närmare studera bildens status i läsarkommentarer på nätet. Tesen för denna undersökning är att verbal och visuell narration i Wegelius verk utgör en helhet, ett dynamiskt samspel mellan ord och bild, och att det uttryckligen är *den specifika relationen* mellan ord och bild som avgör huruvida läsare i sina kommentarer uppmärksammar den narrativa interaktionen eller inte.²

I det följande presenteras inledningsvis ett par bildanalyser, i avsikt att reflektera över vad som kan sägas om såväl den visuella som den narrativa interaktionen i Wegelius verk. Analyserna kontrasteras därefter mot 28 läsarkommentarer i ett autentiskt nätmaterial, som

alltså inte konstruerats som svar på forskningsfrågor. 14 kommentarer berör bilderna i *Legenden om Sally Jones*. Tio av dessa läsarkommentarer återfinns i bloggtexter, medan de övriga fyra är recensioner från webbplatscommunityn Goodreads. De 14 läsarkommentarer som berör bilderna i *Mördarens apa* återfinns i bloggtexter. Samtliga läsarkommentarer är skrivna på svenska, norska eller danska. Materialet har i huvudsak samlats in under 2015 och 2016.

Följande frågeställningar är vägledande i läsarundersökningen: I hur hög grad kommenterar läsare, som är icke-professionella skribenter, den visuella narrationen i de två nämnda verken av Jakob Wegelius? Vilka relationer mellan ord och bild uppmärksammas när dessa läsare kommenterar narrativ interaktion? Vad skriver de läsare som kommenterar bildmaterialet, men inte skriver om narrativ interaktion? Vad kan läsarkommentarer visa om bildens status och narrativ interaktion?

Att interaktionen mellan visuellt och verbalt berättande är betydelsebärande är etablerat sedan decennier, något som den blomstrande och diversifierade bilderboksforskningen vittnar om. Som bidragen i *The Routledge Companion to Picturebooks* (2018) visar har ett flertal studier sedan början av 2000-talet undersökt bilderboken i olika kulturella kontexter, inklusive forskning utgående från läsarespons gällande bilderböcker (Kümmerling-Meibauer passim). För denna undersökning är det i synnerhet de artiklar som berör relationen mellan bilderböcker och illustrerade böcker samt distinktionen mellan konstnärers böcker och bilderböcker som varit viktiga (se Bird och Yokota; Drucker). Orsaken till detta är att de två verk som läsarna kommenterat kan sägas representera bilderbok respektive illustrerad bok, och att det visuella materialet i verken de facto är konstverk som skapats av konstnären/författaren.

Forskare har på olika sätt närmare sig interaktionen mellan ord och bild, mestadels med fokus på bilderböcker. Joseph H. Schwarcz diskuterar i *Ways of the Illustrator. Visual Communication in Children's Literature* (1982) bildernas betydelse för barnlitterära verks framåtrörelse och kommunicerade budskap, medan Kristin Hallbergs begrepp ikonotext i artikeln "Litteraturvetenskapen och bilderboksforskningen" från samma år är betydelsefullt, då det visar att bild och text läses som en enhet. Även Perry Nodelman betonar i *Words about Pictures. The Narrative Art of Children's Picture Books* (1988) hur ord och bild förlitar sig på och kompletterar varandra.³ Särskilt intressant här är det dynamiska samspelet mellan bild och text, vilket lyfts fram av bland andra Lawrence R. Sipe som i "How Picture Books Work. A Semiotically Framed Theory of Text-Picture Rela-

tionships" (1998) diskuterar synergieffekter när ord och bild tolkas tillsammans, och Ulla Rhedin, som i *Bilderboken. På väg mot en teori* (1992, 2001) analyserar bilderböcker utifrån tre bilderboks-koncept där relationen mellan bild och text undersöks.

W. J. T. Mitchell talar om imagetext gällande interaktionen mellan bild och text (*Picture Theory*), vilket enligt Nina Christensen handlar om att "tekst og billede sammen formidler, forhandler eller transformerer betydning og derefter transmitterer den til læseren og beskueren" (276). Christensen urskiljer tre slags relationer, där bilder kan vara sido- eller likställda, kontrast- eller motsatsfyllda eller kompletterande. Enligt Christensen kan ett verk präglas av en enda typ eller kombinera de tre relationstyperna. Ett annat sätt att kategorisera interaktionen mellan bild och text görs i Maria Nikolajeva och Carole Scotts analysmodell i "The Dynamics of Picturebook Communication" (225–226): *Symmetrisk (symmetrical) interaktion* (ord och bild berättar samma sak), *förstärkande (enhancing) interaktion* (bilderna förstärker ordens mening eller orden expanderar bilden så att det blir en mer komplex dynamik mellan dem), *komplementär (complementary) interaktion* (bild och text utgör komplement), *kontrapunktisk (counterpointing) interaktion* (bild plus ord kommunicerar en betydelse bortom det som någon av dem ensam kan göra).⁴ Som synes erbjuder såväl Christensens som Nikolajeva och Scotts modeller verktyg för analys av relationer mellan text och bild. För denna studie är det främst de sistnämndas modell som används, då den tar upp den förstärkande relationen, nämligen att visuell och verbal narration kan fungera förstärkande i förhållande till varandra. Som framgått tidigare kan typen av relation potentiellt sett påverka läsarens uppfattning om narrationen.

Vid vår analys av bildmaterialet belyses bildkompositionen delvis med referenser till Gunther Kress och Theo van Leeuwens arbete *Reading Images. The Grammar of Visual Design* (1996) och deras diskussion om hur olika kombinationer av avbildade personer, platser och föremål bildar meningsfulla helheter (1). Författarna pekar på att det i bilderboks-sammanhang finns en tradition av att inte betrakta den visuella narrationen som en del av kommunikationen i samma utsträckning som man betraktar den verbala narrationen. Visuella strukturer leder dock, menar de, till specifika tolkningsramar, som skiljer sig från dem som följer av verbala uttryck. Kress och van Leeuwen analyserar bilders syntax och sätter samman element som avbildade personer, platser och artefakter till, vad de kallar, meningsfulla helheter. Att analysera enstaka bilder är således inte idealiskt eftersom bland annat spatiala aspekter går förlorade, men då

Wegelius verk innehåller ett stort antal bilder är det av utrymmesskäl inte möjligt att analysera hela bildmaterialet här. Vi gör därför inte anspråk på att vara representativa i våra analyser, men menar att de är riktningsgivande för vad läsare potentiellt skulle kunna kommentera vad beträffar visuell narration och narrativ interaktion.

Då det huvudsakliga studieobjektet för denna studie är läsarkommentarer på nätet om den narrativa interaktionen i de två verken av Wegelius, frågar vi oss hur läsares kommentarer om bild kan förstås.

Bildernas status i *Legenden om Sally Jones*

Legenden om Sally Jones har formatet 172 x 271 millimeter och består av 112 sidor. Totalt innehåller texten – paratexterna oräknade – 130 illustrationer, fördelade på fyra huvudkategorier: handlingsrelaterad illustration, porträtt, kartbilder samt övrigt. Till den sistnämnda kategorin räknas exempelvis en reklamposter för Trans Pacific (91) och en dollarsedel (98). Den dominerande kategorin är handlingsrelaterade illustrationer, och det är bilder i denna kategori som använts för våra bildanalyser av *Legenden om Sally Jones*.

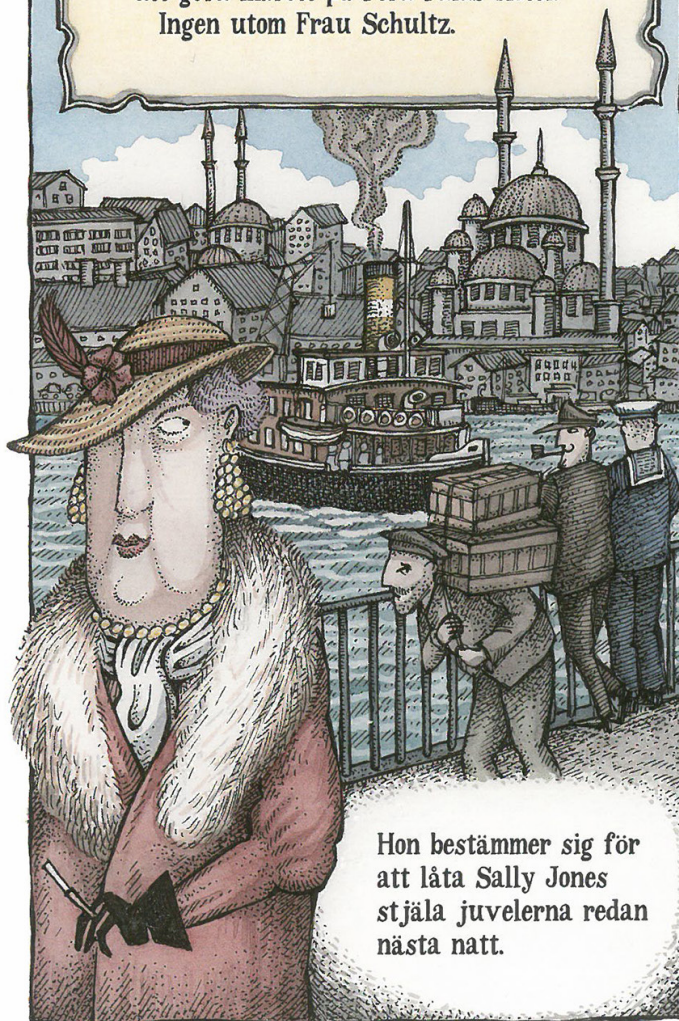
Den första bilden vi granskar i *Legenden om Sally Jones* kombinerar två kategorier, då det är en illustration som relaterar till handlingen och till porträtt (bild 1). Relationen mellan visuell och verbal narration är av slaget förstärkande interaktion, alltså att bilderna förstärker ordens mening eller att orden expanderar bilden så att dynamiken mellan dem blir mer komplex (jfr. Nikolajeva och Scott, "The Dynamics").

I förgrunden, till vänster, där det för västerländska läsare är naturligt att starta läsningen, visas en central karaktär i berättelsen: Sally Jones första "lärare" i människornas värld, tjuven Frau Schultz, som redan nämnts i den verbala narrationen.

I bakgrunden, till höger om Frau Schultz, ser läsaren en vy över öppet vatten och en båt – ett centralt motiv i såväl *Legenden om Sally Jones* som *Mördarens apa* – och en stadsvy med orientaliska inslag i form av minareter och kupoler. Rök från båtens skorsten leder läsarens blick upp mot den inramade textrutan där den nya informationen finns, medan textrutan längst ned ger information som läsaren, utifrån sin förvärvade kunskap om karaktären, kan betrakta som känd.

På bildens mellanplan, till höger, återfinns tre mansgestalter. Två av männen, iklädda sjömanskostym respektive kostym samt med pipa i munnen, är åskådare medan den tredje mannen bär packlårar på ryggen. Med enkel klädsel och orakat ansikte kontrasterar han mot såväl de andra männen som mot den juvelprydda och pälskrageförsedda Frau Schultz. Enligt Kress och van Leeuwen känneteck-

Rykten färdas fort som vinden på
Istanbuls gator. Snart har varenda tjuv
i staden hört talas om juveleraren från
Milano. Men ingen vågar ens drömma om
att göra inbrott på Pera Palas Hotel.
Ingen utom Frau Schultz.

Hon bestämmer sig för
att låta Sally Jones
stjäla juvelerna redan
nästa natt.

~ 23 ~

Bild 1. Frau Schultz på juveljakt (Wegelius, *Legenden om Sally Jones* 23).

nas en visuell narration av närvaron av vektorer, linjer som formas av de avbildade elementen (57). Läsaren möter Frau Schultz framifrån, men vektorlinjen från hennes blick leder läsarens uppmärksamhet mot det som finns bakom henne: lyxhotellet på andra sidan vattnet. Till skillnad från Frau Schultz visas mannen med packlårarna ur ett visst ovanförperspektiv, och därmed framstår han som en person utan makt. Han framstår som en kuvad arbetare, som dock äger fysisk styrka eftersom han bär en stor börda, men jämfört med Frau Schultz är han underordnad. I bakgrunden, i Frau Schultz blickriktning, finns lyxhotellet och där befinner sig juveleraren som Frau Schultz, enligt texten, tänker råna. De två bildrutorna informerar läsaren om att ingen tjuv, utom Frau Schultz, är tillräckligt djärv för att genomföra juvelstölden. Bilden visar den till det yttre respektabla men till sin natur opålitliga karaktären. På så vis förstärker och utvidgar bilden den verbala narrationen. Färgskalan som Wegelius arbetar med – blekt blå, gråbrun och grårosa – kan också påverka avkodningen av det visuella materialet. Starkare nyanser av primärfärgerna blått, grönt och rött används ytterst sparsamt. Användningen av bleka färger blir därmed en uppmaning till läsaren att se bortom det mest uppenbara.

En fråga man kan ställa sig är om läsaren alls behöver bilden i fråga och om den tillför något. I och med att interaktionen mellan den visuella och den verbala narrationen är förstärkande kan man, hypotetiskt, tänka sig att texten hade varit tillfyllest. Som analysen visar förstärks dock både bilden och orden av samspelet dem emellan, vilket gör det rimligt att dra slutsatsen att texten hade förlorat i nyans utan bilden. Interaktionen mellan ord och bild påverkar alltså narrationen.

Den andra bilden (bild 2) som valts för analys visar en kontrapunktisk interaktion mellan text och bild (jfr. Nikolajeva och Scott, "The Dynamics"). Tillsammans kommunicerar bild och text här nämligen en betydelse bortom det som någon av dem ensam kan göra. Förgrunden och mellanplanet utgörs av en barmiljö med bardisk, glas, flaskor, spelkort, pistol, barägare och fem bargäster. Bilden väcker frågor om vilka människorna är, vad de gör där, och framför allt varför huvudkaraktären Sally Jones står fastkedjad vid en stolpe utanför fönstret.

Huvudkaraktären Sally Jones bär på denna bild ett halsjärn. Hon framställs därmed varken som ett djur i det fria – som på sidorna 59–65 – eller som människoliknande, antropomorf – som på sidorna 88, 96 och 103 – där hon är klädd som maskinist (Wegelius, *Legenden om Sally Jones*). Här bildar bargästerna vektorer, linjer som

För att få pengar till Kaspar Meyers begravning, säljer myndigheterna Sally Jones till en indisk barägare för 20 pund. Indiern döper om sin bar till *Gorilla Bar* och tjuddrar Sally Jones vid en stolpe utanför dörren för att locka dit gäster.

~ 81 ~

Bild 2. Gorilla bar med en fastkedjad Sally Jones på andra sidan fönstret (Wegelius, *Legenden om Sally Jones* 81).

möts, medan huvudkaraktären avbildas i det tomma fältet mellan vektorerna. Huvudkaraktären är den första gestalt som avkodas, om läsaren följer västerländsk läsriktning, det vill säga börjar högst upp till vänster och läser i riktning mot höger, för att avsluta längst ned till höger. Samtidigt är huvudkaraktären inte placerad på linje med bargaästerna, varken från vänster och snett ned eller från vänster och snett uppåt. Bilden presenterar således två narrativ, dels berättelsen om huvudkaraktären, dels berättelsen om för läsaren namnlösa människor som möts i en bar och där utför diverse handlingar: spelar kort, dricker eller drar sin pistol. För den västerländska läsaren är det dock den fastkedjade gorillan, djuret i fångenskap, som först avkodas. Det är också den enda gestalt som är bekant för läsaren. I Zoe Jaques *Children's Literature and the Posthuman. Animal, Environment, Cyborg* (2015) undersöks posthumanistiska perspektiv i barnlitteratur. Enligt Jaques erbjuder det gränsöverskridande i det posthumanistiska perspektivet en förbisedd källa till förståelse av det mänskliga och frågor kring natur, värden och mänsklig supremati. Då protagonisten i Wegelius verk är en gorilla, men med många gemensamma nämnare med de mänskliga karaktärerna, är dessa frågor av intresse vid analysen av relationen mellan text och bild. I och med att gorillan Sally Jones blick är den enda som möter läsarens kan blickriktningen betraktas som ett ifrågasättande av ett antropocentriskt perspektiv, och i förlängningen som ett sätt att aktualisera posthumanistiska perspektiv kring vad det innebär att vara människa.

Den bild som här analyseras har en ram med utpräglad arkitektoniska drag: pelare, panel och dekor i form av blommor och snäckor. Den dominerande färgen i denna bild är blekblå och blågrå nyanser, men sepia-toner och grårosa används också. Liksom i den tidigare analyserade bilden är den starkaste färgen en rödaktig ton, sparsamt förekommande och så blek att den inte omgående drar läsarens blick till sig. Därmed styr inte färgsättningen betraktarens blick mot särskilda delar av bilden. Betraktaren befinner sig inne i baren, om än på andra sidan en öppning. Barägarens turban, en gästs kinesiska hatt och Fu Manchu-mustasch samt en tredje gästs fez signalerar att det rör sig om en orientalisk miljö. Den verbala narrationen har redan avslöjat att Sally Jones befinner sig i Singapore, så även om den visuella narrationen inte uttryckligen anger detta påminns läsaren visuellt om en orientalisk miljö. I och med den hybridisering som läsarens förkunskap om Sally Jones skapar – läsaren har uppfattat att hon har många drag gemensamt med människor, även om hon uttryckligen är gorilla – förstärks frågan vad det innebär att vara mänskliga. Varken den verbala eller den visuella narrationen uttrycker det-

ta explicit, men den kontrapunktiska interaktionen gör det. Texten hade inte ensam tillfört läsningen det som den visuella narrationen gör, nämligen en kritik av ett antropocentriskt synsätt, där människan har rätt att göra sig till härskare över andra arter. Således påverkar interaktionen mellan ord och bild narrationen.

Relationen mellan ord och bild i *Legenden om Sally Jones* ur ett läsarperspektiv

För att få en bild av hur läsare av de två verken av Wegelius kommenterar visuell narration och i vilken mån de kommenterar narrativ interaktion, samt hur representativa utsagorna är, har materialet – som presenterades inledningsvis och som utgörs av 14 läsarkommentarer skrivna av 13 vuxna och en ung läsare – grovt kategoriserats. Följande kategorier har urskilts i kommentarerna om *Legenden om Sally Jones*: läsaren nämner att det finns illustrationer, läsaren beskriver illustrationerna, läsaren anger hur illustrationerna påverkat honom/henne emotionellt, läsaren värderar illustrationerna, läsaren analyserar illustrationerna samt läsaren kommenterar relationen ord-bild.

Tabell 1. Läsarkommentarer om *Legenden om Sally Jones*

Typ av läsarkommentarer	Vuxen läsare	Ung läsare
nämner illustrationer	3	
beskriver illustrationer	2	1
anger hur illustrationerna påverkar läsaren emotionellt	3	
värderar illustrationer	4	1
analyserar illustrationer	2	
kommenterar relationen ord-bild	7	

Kommentar: Tabellen visar hur många av de 14 läsarna av *Legenden om Sally Jones* som kommenterar visuell narration och narrativ interaktion och hur läsarkommentarerna fördelar sig. Läsare kan göra fler än en typ av läsarkommentarer och återfinns då i fler än en kategori.

Kategoriseringen är övergripande, och i en och samma kategori återfinns såväl kortfattade som mer utförliga läsarkommentarer och kommentarerna har således tämligen stor spännvidd. En läsare som nämner illustrationerna skriver att bildmaterialet "var lite uppbygg[t] som en serietidning" (Ylva). Ytterligare en läsare kommenterar utförligt Wegelius visuella stil:

Själv är jag ju svag för de där små detaljerna. Det är väl en sorts arbets-skada; exempelvis älskar jag typsnittet som jag misstänker att förfat-taren själv har gjort (det heter nämligen Jakob4!). Otroligt snyggt och passande! Likaså det högsmala formatet, det tilltalar mig mycket. Och de underbara illustrationerna som alltid fyller en hel sida - där faller jag pladask för de fina och genomtänkta ramarna runt varje teckning. Överhuvudtaget märker jag att det jag främst uppskattar är det rent grafiska: omslaget, formatet, typsnittet, illustrationerna, ramarna. (Joelinda)

Hälften av läsarkommentarerna rör relationen mellan illustrationer och text. En granskning av kategorin ord och bild visar följande: två kommentarer vittnar om att läsarna uppfattar en symmetrisk relation mellan ord och bild, två om en förstärkande, en om en komplementär och två om en kontrapunktisk relation. Där finns läsaren som talar om illustrationerna "som visar med hjälp av bild det som står i texten" och kallar bilderna för "små konstverk" men samtidigt skriver att de inte tillför något nytt till berättelsen (Carolina). En annan läsare menar att bilderna "förstärker [...] berättelsen och ger en sagobok för de något äldre barnen" (Edvardsson), och en tredje skriver att hon "älskar relationen mellan text och bild i boken där bilderna ibland säger mycket mer än texten" (Eli). Som synes är läsarna inte eniga om relationen mellan ord och bild. Emellanåt, i synnerhet i korta texter, är det svårt att avgöra hur läsaren uppfattar interaktionen, även om det med tydlighet framgår att läsaren uppfattar att det finns en växelverkan mellan dessa element: "billeder og tekst går op i en højere sammenhæng i historien om gorillaen" (Anna-Sofie).

Läsare kommenterar också format, layout och tecknarstil. När den unga läsaren Elvira kommenterar färgskalan är det i form av en beskrivning: "Wegelius tecknarstil är brickig och färgerna bleka [...] Ansiktena är avlånga", men beskrivningen kopplas samman med reflektion och värdering, i och med att hon skriver att Wegelius stil "passar berättelsen bra" och att hon tycker om stilen men inte om färgerna (Elvira). Den vuxna läsaren Joelinda, som tidigare citerats, kommenterar typsnittet, formatet, helsidesillustrationerna och ramarna kring teckningarna. Få av de läsare som alls kommenterar bildmaterialet uppger orsak till intresset för det visuella.

Tankar kring bilderna, litteraturformen och den tänkta läsekretsen tas också upp i läsarkommentarerna. En reflektion kring den tänkta läsekretsen lyder så här: "Fantastiskt illustrerad och mycket fint berättad bok som kan läsas av såväl barn som vuxna" (Johnny). En läsare uttrycker tvekan kring den tänkta läsekretsen då *Legenden*

om *Sally Jones*, enligt henne, är en historia som "lidt [...] går henover hovedet på de 5-9 årige, bogen er alderssat til" (Louise). Uppfattningen delas av en annan läsare, som anser boken vara "en perfekt bok för det barn som vill börja läsa lite längre texter men ändå få hjälp med fantasin genom vackra illustrationer", men som också påtalar unga läsares behov av vuxenstöd (Anna).

Att det är relationen ord och bild som föranleder flest kommentarer är måhända inte oväntat. *Legenden om Sally Jones* kategoriseras av förlaget som en bilderbok, vilket per definition innebär en betydelsefull relation mellan illustrationer och text, i högre grad än om illustrationerna är av paratextuell art. Flera av de redovisade kommentarerna, också de som inte explicit talar om relationen mellan ord och bild, visar att läsarna anser att bilderna i *Legenden om Sally Jones* bidrar till en rikare läsoplevelse.

Bildernas status i *Mördarens apa*

Den illustrerade romanen *Mördarens apa*, i formatet 152 x 190 millimeter, omfattar drygt 600 sidor fördelade på tre delar, 79 kapitel plus ett inlednings- och ett avslutningskapitel. Varje kapitel inleds med en halvsidesstor vinjett. Utöver vinjetterna finns illustrationer bara i kapitel 8 och 76, fördelade på en respektive sju svartvita bilder.

De totalt 87 illustrationer som utgör en del av texten, paratext-illustrationerna oräknade, kan ordnas in i fyra huvudkategorier: illustrationer med maritimt tema, miljöbilder med eller utan karaktärer, detaljbilder samt övriga. Till den sista kategorin räknar vi stilleben och porträtt. Den vanligast förekommande typen av illustration utgörs av miljöbilder, med eller utan karaktärer och näst vanligast är detaljbilder. I *Mördarens apa* tillhör kartmotiv gruppen illustrationer med maritimt tema.

För att visa på hur bildberättandet i *Mördarens apa* fungerar har en bild där relationen mellan ord och bild är symmetrisk (jfr. Nikolajeva och Scott, "The Dynamics") valts ut. Försättsbladens karta är dels central i berättelsen, dels en typ av bildmaterial som omnämns i läsarkommentarer. De främre försättsbladen utgörs av ett dubbelt uppslag och visar en beskuren karta över delar av Europa, Medelhavsområdet och Nordafrika (bild 3). På kartbilden finns inklippta bilder: två landskapsminiatyrer och en karta som i förstoring visar en del av kartan i bakgrunden. En textad skylt anger vad de främre försättsbladen visar: "Resan från Lissabon till Alexandria med S/S SONG OF LIMERICK samt resan med S/S HUDSON QUEEN från London till Lissabon och vidare uppför floderna TEJO & ZÊZERE".

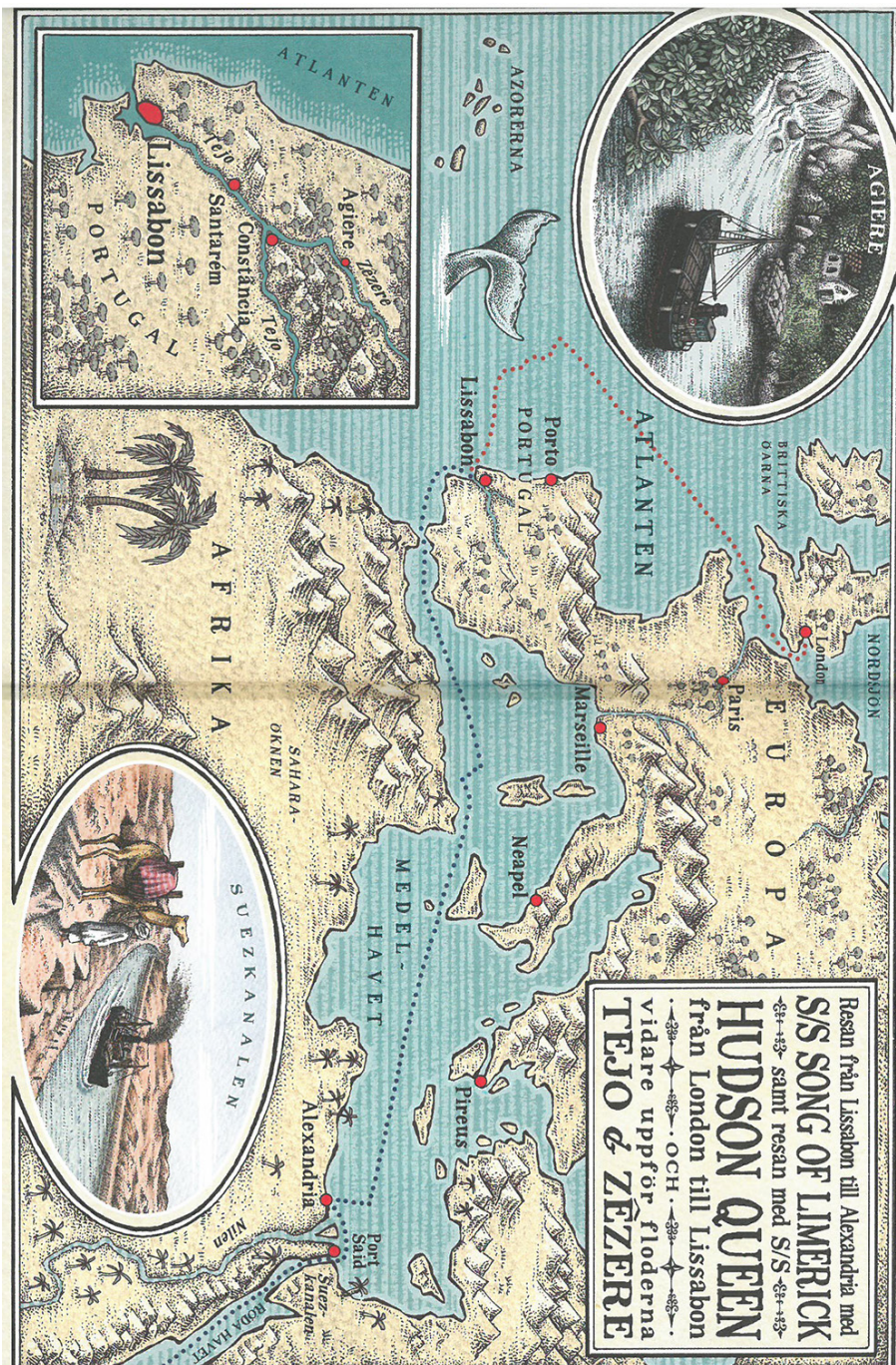

Bild 3. Kartmotiv på de främre försättsbladen (Wegelius, Mördarens apa).

Bettina Kümmerling-Meibauer och Jörg Meibauer påtalar i "Maps in Picturebooks. Cognitive Status and Narrative Functions" kartornas narrativa funktion och Anthony Pavlik och Hazel S. Bird belyser aspekter av makt, rum och tid i relation till kartor i sin introduktion till specialnumret av *Children's Literature in Education* om "Maps and Mapping". Björn Sundmark framhåller i "'A Serious Game'. Mapping Moominland" att kartor kan vara av betydelse för handlingen, fungera som referens för intrig och plats samt bidra till skapandet av en fiktiv plats, medan Nina Gogas *Kart i barnlitteraturen* (2015) undersöker kartan som skapare av förväntan, symbol för utveckling och symbol för expansion. Kartorna påverkar således betraktarens, eller läsarens, syn på världen, och belyser aspekter som kan vara svåra att utläsa explicit av text och kanske inte heller representeras visuellt på annat sätt.

Den kartbild som här analyseras är beskuren, vilket signalerar till läsaren att det är vissa delar av världen som är av intresse för romanhandlingen – kartan har således en narrativ funktion (jfr. Kümmerling-Meibauer och Meibauer). Den kartbild som analyseras visualiserar resor som huvudkaraktären Sally Jones gör. Kartan representerar en viss aspekt av handlingen, närmare bestämt resan, och tillsammans med den visuella narrationen som beskriver resrutten samt fartyget tecknar kartbilden konturer till de äventyr som romanen skildrar. Eftersättsbladen visar i sin tur en annan karta, men principen är densamma. Kartorna avgränsar och kodar den fiktiva världen visuellt (jfr. Sundmark), i symmetri med texten. Kartbilderna med de markerade resrutterna indikerar också romanens alternativa kategoriseringar: äventyrsberättelse och reseskildring, vilket ligger i linje med Gogas tankar om hur kartan skapar förväntan hos läsaren.

Till skillnad från det övriga svartvita bildmaterialet i boken är kartmotiven och de inklippta landskapsminiatyrerna – vilka föreställer en båt på en portugisisk flod respektive en båt på Suezkanalen – i färg. Kartorna är inte kartografiskt exakta utan topografi, i form av bergskedjor, visas genom tvådimensionella bilder av bergstoppar. För att markera Afrika respektive området kring Suezkanalen har palmträd ritats in, liksom geografiska namn. De inritade palmerna blir, liksom miniatyrerna, koncentrerade rumsliga och simultana symboler för världar i vilken huvudkaraktären går in vid olika tidpunkter i berättelsen (jfr. Pavlik och Bird). I denna analys kan inte den visuella narrationen analyseras utifrån vektorlinjer, eftersom de geografiska förhållandena är givna.

Den andra bilden som valts ut för att illustrera relationen mellan visuellt och verbalt berättande är vinjetten som inleder kapitel 23

Bild 4. Sally Jones vandrar längs kajen (Wegelius, *Mördarens opa* 183).

med namnet "Främre Orienten" (bild 4). Vinjetten visar dock inte ett motiv med anknytning till kapitelnamnet, utan den representerar en hamn i Lissabon. Vinjetten sammanfattar och förstärker därmed den verbala narrationen – där huvudkaraktärens sökande efter information återberättas – då den visuella narrationen i en enda bild sammanfattar det som verbalt återges på kapitlets nio första rader.

Till vänster, där avkodningen av bilden startar, syns ett hus vid en gata i stadsmiljö. En skylt upplyser läsaren om att huset inrymmer en bar. Utanför huset syns framhjulet och motorhuven på en bil och framför huset står två män som bär hattar, men inte ser ut att vara sjömän. Bilen är av äldre modell och står parkerad utanför baren. Då läsaren utifrån den verbala narrationen redan vet var huvudkaraktären befinner sig är det möjligt att betrakta allt till vänster i bilden som känd information. I mitten av bilden löper en stenlagd gata ned till hamnen där en båt, en kran och en gorilla avtecknar sig mot den månbelysta bakgrunden. Den stenlagda gatan går vertikalt och leder

läsarens blick upp, mot båten och kranen. Bilden kan sägas förebåda den resa som huvudkaraktären gör längre fram i romanen.

Vinjetten komprimerar det som berättas i kapitlets inledande nio rader. För att skaffa fram information som kan leda till att Chiefen frikänns säger Sally Jones att hon besökt "varenda bar, varenda bordell och varenda sjaskig sylta [...] alla stadens sjömanshem och varenda kyrka" (Wegelius, *Mördarens apa* 183–184). Vinjettbilden illustrerar inte detta men ger i komprimerad form en bild av sökandet, av miljöerna och de människor som kan tänkas finnas där. Eftersom bildberättandet i detta verk är mer begränsat än i *Legenden om Sally Jones* kan man argumentera för ståndpunkten att bilderna inte är lika viktiga i *Mördarens apa*. Mellan många bilder och texten råder, som i denna bild, en symmetrisk interaktion – om än den verbala narrationen ges större utrymme. Men oavsett vilket slags relation som råder mellan ord och bild, är frågan hur läsare uppmärksammar och kommenterar den narrativa interaktionen.

Relationen ord och bild i *Mördarens apa* ur ett läsarperspektiv

När det gäller *Mördarens apa* bygger läsarundersökningen på 14 kommentarer, skrivna av 12 vuxna och två unga läsare. Materialet, som presenteras tidigare i artikeln, har kategoriserats enligt samma principer som i fråga om *Legenden om Sally Jones*. Utöver fem av de kategorier som urskildes för *Legenden om Sally Jones* (se nedan) har kategorin "läsaren nämner specifika illustrationer" lagts till.

Tabell 2. Läsarkommentarer om *Mördarens apa*

Typ av läsarkommentarer	Vuxen läsare	Ung läsare
nämner illustrationer	1	
nämner specifik(a) illustration(er)	7	
anger hur illustrationerna påverkar läsaren emotionellt	1	1
värderar illustrationer	7	1
analyserar illustrationer	2	
kommenterar relationen ord-bild	1	

Kommentar: Tabellen visar hur de 14 läsarna av *Mördarens apa* kommenterar visuell narration och hur läsarkommentarerna fördelar sig. Läsare kan göra fler än en typ av läsarkommentarer och återfinns då i fler än en kategori.

I *Mördarens apa* är den narrativa interaktionen inte lika uppenbar som i *Legenden om Sally Jones* i läsarnas kommentarer. Istället dominerar specifika illustrationer och värdeomdömen i dessa informanternas utsagor.

Som tabellen visar är det endast en läsarkommentar som specifikt berör relationen mellan verbal och visuell narration. Den relation som uppmärksammas är komplementär. Läsaren skriver att boken består av många korta kapitel och att "karta och detaljerade teckningar med miljöer och huvudpersoner kompletterar läsningen" (Barn&ungdomsboksbloggen). Läsaren i fråga förefaller betrakta bildmaterialet som komplement till den verbala narrationen snarare än som visuell narration. Det är dock svårt att med utgångspunkt i den korta kommentaren hävda att det för läsaren enbart är fråga om komplementär interaktion, eftersom hon inte gör en bildanalys utan skriver ett blogg-inlägg om *Mördarens apa* och därmed, hypotetiskt sett, påverkas av textmönster i vilka bildanalys inte utgör ett inslag.

En av de läsarkommentarer som är skrivna av unga läsare innehåller endast ett generellt omdöme om bildmaterialet: "fantastiska bilder författaren själv tecknat" (Freja). Två andra unga läsares kommentarer ger en bild av hur de reagerat på bildmaterialet. Den ena uttrycker åsikten att *Mördarens apa* riktar sig till yngre läsare, och att bilderna bidrar till den känslan (Matti). Samma läsare uttrycker irritation över att bilderna visar "varje karaktär och scen" vilket, enligt honom, kväver möjligheten att bilda sig en egen uppfattning (Matti). En annan läsare förhåller sig något mer neutral, om än skeptisk till bildmaterialet: "Bilderna stör mig inte värst heller eftersom de inte är särskilt [sic!] tydliga och ändå lämnar en stor del åt fantasin" (Myra).

Det tämligen slentrianmässiga omnämmandet av bildmaterialet förekommer också bland vuxna läsare. Ibland lovordas bildmaterialet utan att det analyseras; en läsare talar till exempel om de "sagolika, fantasieggande och äventyrliga illustrationerna" (Adeen). Vanligt är att läsarkommentarer snarare bekräftar förekomsten av bildmaterial än analyserar det. Läsare berömmar, exempelvis, att romanen innehåller ett porträttgalleri eller kommenterar försättsbladens karta. Format, layout och tecknarstil tillhör det som kommenteras sparsamt: "Så tycker jag att Wegelius tecknar så väldigt fint – med små, små prickar byggs bilderna upp och illustrerar berättelsen" (Håkansson).

Att läsare inte kommenterar bildmaterialet i *Mördarens apa* innebär ingalunda att bildstatus helt saknas. Betoningen ligger dock på verbal, inte på visuell narration.

Läsare och narrativ interaktion

Jakob Wegelius romaner *Legenden om Sally Jones* och *Mördarens apa* erbjuder, som vi pekat på, rika tolkningsmöjligheter vad gäller den visuella narrationen såväl som den verbala. De läsarkommentarer på nätet, vilka ingår i vår undersökning, speglar dock inte detta faktum. Det förefaller, utifrån det empiriska underlaget, som om det finns åtminstone tre tänkbara svar på frågan vad som gör att läsare kommenterar bilderna eller ej.

För det första är det påtagligt att majoriteten av läsarna i denna studie antingen saknar eller inte särskilt ofta använder sig av ett metaspråk för att beskriva bildberättandet. Det skulle således finnas fog att ägna mer tid i skolan till att öva elevernas förmågor beträffande visuell läskunnighet, modaliteters betydelsebärande inslag och narrativ interaktion. Flera vuxna läsares kommentarer om den visuella narrationen i *Legenden om Sally Jones* framhåller bildernas betydelse för unga läsare och behovet av en vuxen uttolkare och högläsare, som ett steg i riktning mot "egen läsning". Att läsa och analysera bilder utifrån läsriktning, perspektiv och liknande mönster är något som måste läras in, liksom att göra jämförelser. Att tolka bild handlar om att låta tolkningar pendla mellan mikro- och makronivåer, mellan detaljer i bilderna och sammanhanget.

För det andra kan den privilegierade status som den verbala narrationen har i läsarmaterialet vara ett uttryck för att såväl skola som litteraturkritik länge prioriterat text framför bild. Utvecklingen mot en senmodern kultur, där bilder kommit att dominera, har fått W. J. T. Mitchell att tala om en visuell vändning där bilders status förändrats men där man, enligt Mitchell, ännu inte kartlagt vad bilder är, hur deras relation till språket ser ut, hur de påverkar betraktare och hur bilders historia kan förstås (*Picture Theory* 11-13). Det är således inte fråga om en total övergång från text till visualitet (Mitchell, "Showing Seeing" 170). En bidragande orsak till att den verbala narrationen ges större utrymme än den visuella i läsarkommentarerna i denna undersökning kan vara att skolans undervisning inte har satsat på att utveckla elevers visuella läskunnighet.⁵ Underbetonandet av bildberättandet kan även förklaras med att elever, enligt Kress och van Leeuwen, redan i tidiga skolår uppmanas att producera bilder och illustrera texter som lärarna inte kommenterar i samma grad och med samma precision som de kommenterar det som är skriftligt (15). Istället betraktas bilderna som individuella uttryck snarare än som en del i en kommunikation. Därmed tränas inte barn och unga i att tala om visuell narration och inte heller om narrativ interaktion.

Detta betyder dock inte att barn och unga saknar förmåga att uppfatta visualitet eller visuell narration – bara att de, om det som Kress och van Leeuwen säger fortfarande äger giltighet, inte tränas i att tala om den visuella narrationen.

För det tredje kan det vara så att de aktuella läsarnas (genre)förväntningar påverkar deras benägenhet att kommentera bilderna, åtminstone i fråga om *Legenden om Sally Jones*, som av förlaget definieras som en bilderbok och som till formatet påminner om en sådan. Läsare kan därmed förvänta sig att romanen ska innehålla bilder. Här uppvisar dock materialet en ambiguitet. Uppenbart är att två tredjedelar av läsarna inte tycker sig ha anledning att kommentera bildmaterialet, och att det bland de läsare som faktiskt kommenterar bilderna inte råder enighet om hur den visuella narrationen ska tolkas. Vår tes är att verbal och visuell narration i Wegelius verk utgör en helhet, ett dynamiskt samspel mellan ord och bild, och att det uttryckligen är den specifika relationen mellan ord och bild som avgör huruvida läsare kommenterar den narrativa interaktionen eller inte. I den mån läsare uppfattar bilderna som enbart förstärkande och symmetriska skulle det, utifrån tesen, vara rimligt att läsarna inte tänker på att kommentera bilderna. I analogi med den tanken skulle alltså ett kontrapunktiskt eller komplementärt bildmaterial i högre grad föranleda läsare att kommentera bilderna. Där relationen mellan ord och bild inte kan betraktas som symmetrisk eller förstärkande kan läsare således uppfatta den narrativa interaktionen som mer besvärande eller utmanande. Interaktionen ställer exempelvis, i just dessa verk, läsaren/betraktaren inför frågor av posthumanistisk karaktär, frågor som rör gränsöverskridande, makt och mänsklighet – exempelvis det gränsöverskridande i protagonisten och i hennes relation till plats och makt, vilket bland annat illustreras genom kartbilderna i verken. Dessa aspekter har dock inte undersökts närmare i läsarkommentarerna.

I de fall illustrationerna överhuvudtaget analyseras tycks det handla om läsares individuella intresseområden, snarare än om generell förvärvad visuell läskunnighet hos läsare. Å ena sidan visar läsarkommentarerna i undersökningen att det finns en medvetenhet om att den visuella narrationen är betydelsefull, men materialet indikerar också att det för de aktuella läsarna inte är självklart att i sina blogginlägg och recensioner uppmärksamma relationer bortom bilders symmetriska eller förstärkande funktioner. Ytterligare studier kan visa om dessa resultat äger giltighet även för läsarkommentarer på andra illustrerade romaner för unga läsare.

Biografisk information: Lena Manderstedt och Annbritt Palo är universitetslektorer i svenska med didaktisk inriktning vid Luleå tekniska universitet. Lena Manderstedts forskningsintressen rör litteratur, litteraturdidaktik, medier, barn- och ungdomskulturer, onlinekulturer samt aspekter av genus, ideologi och makt. Annbritt Palo är forskningsmässigt främst intresserad av frågor som rör litteratur och litteraturdidaktik, genus, intersektionalitet, medier och mediedidaktik men också av literacy. Tillsammans har de skrivit flera artiklar och bokkapitel om litteratursamtal och litterära aktiviteter online.

Referenser

Adeen, Eva. "Jag tror egentligen att världen tillhör de snälla #blogg100 dag 74/2". *Issadissas Blogg*, 13 maj 2016, <https://issadissa.wordpress.com/2016/05/13/jag-tror-egentligen-att-varlden-tillhor-de-snalla-blogg100-dag-742/>. Hämtad 28 november 2016.

Anna. "Jakob Wegelius - Legenden om Sally Jones". Flygarens bokblogg, 21 mars 2016, <http://flygarensbokblogg.blogspot.se/2016/03/jakob-wegelius-legenden-om-sally-jones.html>. Hämtad 28 november 2016.

Anna-Sofie. "Legenden om Sally Jones". *Goodreads*, 3 juli 2016, https://www.goodreads.com/review/show/1686585899?book_show_action=true. Hämtad 28 november 2016.

Barn&ungdomsbokbloggen. "Mördarens apa". *Barn&ungdomsbokbloggen*, 18 augusti 2014, <http://barnochungdomsbok.blogspot.se/2014/08/mordarens-apa.html>. Hämtad 3 september 2015.

Berit. "Legenden om Sally Jones - Morderens ape av Jakob Wegelius". *Bokstaver, böker & bokhyller*, 29 juni 2016, <http://beritbok.blogspot.com/2016/06/legenden-om-sally-jones-morderens-ape.html>. Hämtad 26 oktober 2016.

Bird, Elizabeth och Junko Yokota. "Picturebooks and Illustrated Books". *The Routledge Companion to Picturebooks*, redigerad av Bettina Kümmerling-Meibauer, London, Routledge, 2018, s. 281–290.

Carolina. "Legenden om Sally Jones". *Romeoandjuliet*, 6 juli 2016, <http://romeoandjuliet.blogg.se/2016/july/legenden-om-sally-jones-2.html>. Hämtad 9 december 2016.

Christensen, Nina. "Visuelle fortellinger". *Litteratur mellem medier*, redigerad av Tore Rye Andersen m.fl., Aarhus, Aarhus Universitetsforlag, 2018, s. 269–292.

Drucker, Johanna. "Artists' Books and Picturebooks. Generative Dialogues". *The Routledge Companion to Picturebooks*, redigerad av Bettina Kümmerling-Meibauer, London, Routledge, 2018, s. 291–301.

Edvardsson, Jenny. "Skönlitteratur för barn och unga". *Jenny på Wendes*, 28 mars 2015, <http://jennypawendes.blogspot.se/2015/03/skonlitteratur-for-barn-och-unga.html>. Hämtad 2 september 2015.

Eli. "Sally Jones och misärskildringar i barnböcker". *Eli läser och skriver*, 11 december 2016, <http://elilaserochskriver.se/sally-jones-och-misarskildringar-i-barnbocker>. Hämtad 15 januari 2017.

Elvira. "Legenden om Sally Jones". *Världarna jag lever i*, 15 februari 2015, <http://vardarnajagleveri.blogspot.se/2015/02/legenden-om-sally-jones.html>. Hämtad 2 september 2015.

Freja. "Jakob Wegelius. Mördarens apa." *Blanka*, <http://www.blanka.fi/2015/01/jacob-wegelius-mordarens-apa/>. Hämtad 2 september 2015.

Goga, Nina. *Kart i barnlitteraturen*. Kristiansand, Portal, 2015.

Hallberg, Kristin. "Litteraturvetenskapen och bilderboksforskningen". *Tidskrift för litteraturvetenskap*, nr 3–4, 1982, s. 163–168.

Håkansson, Emma. "Mördarens apa". *Emma Håkansson*, 23 januari 2015, <http://emmahakansson.se/2015/01/mordarens-apa/>. Hämtad 2 september 2015.

Häggström, Margaretha och Hans Örtegren, redaktörer. *Visuell kunskap för multimodalt lärande*. Lund, Studentlitteratur, 2017.

Jaques, Zoe. *Children's Literature and the Posthuman. Animal, Environment, Cyborg*. New York, Routledge, 2015.

Joelinda. "Legenden om Sally Jones". *Boktanken*, 10 januari 2015, <http://boktanken.blogspot.se/2015/01/legenden-om-sally-jones.html>. Hämtad 2 september 2015.

Johnyg. "Legenden om Sally Jones". *Goodreads*, 8 mars 2015, https://www.goodreads.com/review/show/1221979905?book_show_action=true&from_review_page=1. Hämtad 20 mars 2016.

Kress, Gunther och Theo van Leeuwen. *Reading Images. The Grammar of Visual Design*. London, Routledge, 1996.

Kümmerling-Meibauer, Bettina, redaktör. *The Routledge Companion to Picturebooks*. London, Routledge, 2018.

Kümmerling-Meibauer, Bettina och Jörg Meibauer. "Maps in Picturebooks. Cognitive Status and Narrative Functions". *Barnlitterært Forskningstidsskrift*, vol. 6, nr 1, 2015, doi.org/10.3402/blft.v6.26970.

Louise. "Legenden om Sally Jones". *Goodreads*, 15 januari 2013, https://www.goodreads.com/review/show/507119353?book_show_action=true&from_review_page=1. Hämtad 2 september 2015.

Matti. "Mördarens apa". *Boksnack Mattliden 9A – Lagstad 9E*, 14 januari 2016, <http://nyaboksnack3.blogspot.com/2016/01/mordarens-apa.html>. Hämtad 23 mars 2016.

Mitchell, W. J. T. *Picture Theory. Essays on Verbal and Visual Representation*. Chicago, University of Chicago Press, 1995.

---. "Showing Seeing. A Critique of Visual Culture". *Journal of Visual Culture*, vol. 1, nr 2, 2002, s. 165–181, doi.org/10.1177/14704129020100202.

Myra. "Mördarens apa". *Boksnack Mattliden 9A – Lagstad 9E*, 14 januari 2016, <http://nyaboksnack3.blogspot.se/2016/01/mordarens-apa.html>. Hämtad 23 mars 2016.

Nikolajeva, Maria och Carole Scott. "The Dynamics of Picturebook Communication". *Children's Literature in Education*, vol. 31, nr 4, 2000, s. 225–239, doi.org/10.1023/A:1026426902123.

---. *How Picturebooks Work*. New York, Routledge, 2006.

Nodelman, Perry. *Words About Pictures. The Narrative Art of Children's Picture Books*. Athens, University of Georgia Press, 1988.

Nodelman, Perry, m.fl., redaktörer. *More Words about Pictures. Current Research on Picturebooks and Visual/Verbal Texts for Young People*. New York, Routledge, 2017.

Palo, Annbritt och Lena Manderstedt. "Beyond the Characters and the Reader? Digital Discussions on Intersectionality in *The Murderer's Ape*". *Children's Literature in Education*, 2017, s. 1–17, doi.org/10.1007/s10583-017-9338-2.

---. "Värdegrund på undantag? Om normbrytande flickmekaniker i litteratursamtal online och i skoluppgifter". *Framtida berättelser. Perspektiv på nordisk modersmålsdidaktisk forskning och praktik*, redigerad av Heidi Höglund och Ria Heilä-Ylikallio, Åbo, Åbo Akademi, 2016, s. 121–142.

Pavlik, Anthony och Hazel S. Bird. "Introduction. Maps and Mapping in Children's and Young Adult Literature". *Children's Literature in Education*, vol. 48, nr 1, 2017, s. 1-5, doi.org/10.1007/s10583-016-9303-5.

Rhedin, Ulla. *Bilderboken. På väg mot en teori*. 1992. Diss., Göteborg, Göteborgs universitet. 2 rev. uppl., Alfabeta, 2001.

Szwarcz, Joseph H. *Ways of the Illustrator. Visual Communication in Children's Literature*. Chicago, American Library Association, 1982.

Selander, Staffan och Gunther Kress. *Design för lärande. Ett multimodalt perspektiv*. 2010. Stockholm, Norstedts, 2017.

Sipe, Lawrence R. "How Picture Books Work. A Semiotically Framed Theory of Text-Picture Relationships". *Children's Literature in Education*, vol. 29, nr 2, 1998, s. 97-108.

Sundmark, Björn. "'A Serious Game'. Mapping Moominland". *The Lion and the Unicorn*, vol. 38, nr 2, 2014, s. 162-181, doi.org/10.1353/uni.2014.0022.

Wegelius, Jakob. *Legenden om Sally Jones*. Stockholm, Bonnier Carlsen, 2008.

---. *Mördarens apa*. Stockholm, Bonnier Carlsen, 2014.

Ylva. "Legenden om Sally Jones av Jakob Wegelius". *Ylva Kort och Gott*, 13 mars 2016, <http://ylvakortochgott.blogspot.com/2016/03/legenden-om-sally-jones-av-jakob.html>. Hämtad 26 oktober 2016.

Noter

1 Maria Nikolajeva och Carole Scott pekar på skillnaden mellan visuell - att visa i bild - ("showing", "iconic") och verbal - att berätta med ord - ("telling", "conventional signs") narration (*How Picturebooks Work* 117).

2 Hos Nikolajeva och Scott används begreppen relationen mellan text och bild ("word-image interaction") och bilderböckers dualitet ("dual narrative of picture books") (*How Picturebooks Work* 174). Relationen kan vara av olika slag (se analysmodellen) och med narrativ interaktion avser vi alla de tänkbara relationer som återfinns i modellen. Narrativet förändras med utgångspunkt i vilken specifik relation som används i bilden.

3 Resonemanget vidgas, såväl genremässigt som geografiskt, i antologin *More Words about Pictures. Current Research on Picturebooks and Visual/Verbal Texts for Young People*, som utkom 2017 och som redigerats av Perry Nodelman, Naomi Hamer och Mavis Reimer.

4 I modellen finns även en variant av kontrapunktisk interaktion som benämns som motsägande (contradictory). Eftersom begreppet inte används i denna analys utelämnas det i vår redogörelse för typologin.

5 Det utkommer alltjämt undervisningsmaterial och läromedel om visuella representationer, som didaktiska verktyg även utanför bildämnet. Den multimodala undervisningen tycks således fortfarande vara i sin linda (se exempelvis *Visuell kunskap för multimodalt lärande* (2017) redigerad av Margaretha Häggström och Hans Örtegren och *Design för lärande. Ett multimodalt perspektiv* (2017) av Staffan Selander och Gunther Kress.